

EESSÕNA

Anna Verschik

Tallinna ülikool

Selle aasta kogumiku teema on „Keelekontaktide ja mitmekeelsuse keelelised, sotsiaalsed ja kognitiivsed aspektid“. Ükski keel ei eksisteeri teistest keeltest isoleeritult ja nii-öelda kontaktivabalt; iseasi on, kas see on uurija jaoks perifeerne asjaolu või vastupidi, uurimise põhiobjekt.

Kogumiku autorkond on rahvusvaheline, on nii tunnustatud kui algajaid teadlasi (magistrante, doktorante). Peaaegu kõik artiklid käsitlevad kontaktsituatsioone, kus üks osaline on eesti keel.

Teemade ring on päris lai. Lea Meriläinen, Helka Riionheimo, Päivi Kuusi ja Hanna Lantto artikkel on ülevaade teooriatest, mis ühel või teisel määral käsitlevad tõlkelaene. Tõlkelaenudele makeedoonia-inglise kakskeelses kõnes läheneb kontaktlingvistika seisukohalt ka Jim Hlavac. Virve Vihmani ja Jim Hlavaci artiklid testivad kontaktlingvistikas tuntud teoreetilisi mudeleid ja tõdevad järjekordselt, et universaalseid piiranguid pole olemas ning et keelekontaktide protsessis sünnivad uuendused, mis ei järgi kummagi keele ükskeelset grammatikat. Anette Ross käsitleb Eestis elavate romade murret (Lotfitka) teiste roma keelekujude kontekstis ja üldisel keelekontaktide intensiivsuse skaalal (Thomason and Kaufman 1988).

Kaks artiklit keskenduvad mitmekeelsele virtuaalsele suhtlusele. Kristiina Praakli uurib Soomes elavate eestlaste suhtlusrühma mitmekeelse pragmaatika seisukohalt ning Helin Kask arutleb inglise keele mõju üle eesti moeblogides.

Koodikopeerimismudelit (Johanson 1993) kasutab Helin Kask just mainitud artiklis, aga ka Elina Joenurma eesti-läti kakskeelse kõne uurimiseks. Viimases pööratakse tähelepanu mõlemasuunalisele mõjule.

Daria Bahtina-Jantsikene ja Ad Backus käsitlevad eesti-vene retseptiivset kakskeelsust. Erinevalt teistest autoritest on nende artiklis tegu eksperimentaalse metodoloogiaga. Võib öelda, et retseptiivse kakskeelsuse teema kerkib üles ka Kristiina Praakli artiklis, kuna ta uurib kahe lähedase sugulaskeele kontakte.

Lähemalt artiklitest

Ad Backus ja Daria Bahtina-Jantsikene käsitlevad retseptiivset mitmekeelsust (*lingua receptiva* ehk LaRa) eesti-vene suhtluses. Retseptiivne mitmekeelsus tähendab seda, et kumbki osapool kõneleb oma keeles või vajaduse korral mugandab seda ning et kumbki osapool suudab enam-vähem mõista, mida teine omas keeles räägib (lähemalt vt Rehbein, ten Thije and Verschik 2012). Selline suhtlemine ei piirdu ainult lähedaste sugulaskeelte paariga, vaid on võimalik ka mittedugulaskeelte puhul, kui kummalgi kaasvestlejal on teise keele passiivne oskus. Eksperimendi andmete põhjal selgus, et teise keele oskus ei ole alati ainuotsustav ning et edukas suhtlus on võimalik ka piiratud keeleoskuse puhul. See võib tähendada seda, et keelejuhid on hinnanud oma keeleoskust liiga tagasihoidlikult, aga ka seda, et kommunikatsioon ei sõltu ainuüksi keeleoskusest, vaid sõltub ka nn meta-kommunikatiivsetest strateegiatest.

Jim Hlavac räägib makedoonia-inglise koodivahetusest Austraalias, pöörates tähelepanu eelkõige kergverbile. Kergverb kui analüütiliste verbikonstruktsioonidega osa (inglise keeles *light verb* ehk *dummy verb*) eksisteerib makedoonia keeles marginaalselt (keelekorraldajad on pidanud vajalikuks see analüütiline konstruktsioon kirjakeelest välja rookida), kuid olemasolev võimalus „tuleb appi“, kui on vaja integreerida inglise verbe. Tavaliselt on tuumaks mõni üldise tähendusega verb, nagu tegema, saada vms. Nõnda tekib konstruktsioon, nagu *walking praješ* ‘jalutad’ (tegijanimi verbist *walk* ‘kõndima’ + makedoonia verb tähendusega ‘tegema’ vastavas isikus, arvus ja ajas). Pole selge, kas mudeliks on marginaalselt eksisteeriv makedoonia konstruktsioon või mõni inglise püsiväljend,

nagu *to do shopping* 'sisseoste tegema', *to have lunch* 'lantši sööma' > makedoonia *ima lunch* (ima 'omama').

Elina Joenurma keskendub eesti-läti kakskeelse keelejuhi kõnele. Tasakaalus kakskeelsuse tingimustes ei saa öelda, kumb keel on nii-öelda tugevam, kuigi kronoloogiline pilt on selge (eesti keel on omandatud esimesena). Kuigi mõju kahesuunalisus ei ole kontaktlingvistikas uudne asi, on täiskasvanud kakskeelsete uurimustes tavaliselt rõhuasetus kas $K1 > K2$ (teise keele omandamise uurimuses) või $K2 > K1$ (enamik kontaktlingvistilist kirjandust). Siin aga pöörab autor tähelepanu mõlemale suunale, läti-eesti ja eesti-läti, kasutades koodikopeerimismudelit (Johanson 1993). Selgub, et see, mida ja kuidas kopeeritakse, on mõlema suuna puhul küllalt sarnane. Erinevusi võib leida diskursuspragmaatiliste sõnade kopeerimisel: pigem kopeeritakse eesti keelest läti keelde kui vastupidi. See võib tähendada muuhulgas seda, et keelejuhi jaoks on eesti keel pragmaatiliselt domineeriv (Matras 1998 terminoloogias).

Helin Kask uurib inglise-eesti koodikopeerimist eestlaste moeblogides. Inglise keele positsioonist ja mõjust Eestis on seni kirjutatud pigem makrotasandil, toetudes küsitlustele. Artikli keskmes on aga kontaktlingvistilised aspektid. Enamik koopiaid inglise keelest on täielikud koopiaid (sõnad, püsiühendid, väljendid). See on oodatav ja arusaadav, sest leksikaalne ja semantiline mõju avaldub keelekontaktide varajases staadiumis. Samas oleneb palju ka tekstitüübist: mitmekeelsus on moeblogides pigem norm, blogi on monoloogiline formaat (erinevalt jututoast, foorumist vms) ja seetõttu ei ole isegi pikemad lõigud teises keeles võimatud. Inglise elemendid pole aga alati eesti grammatika kohaselt mugandatud. Lisaks semantiliselt spetsiifilisele (valdkonna omasele) sõnavara kopeerimisele esineb hulgaliselt inglise diskursuspragmaatilisi sõnu (*well, anyway* vms). Viimased esinevad ka noorema põlvkonna suulises kõnes ning ei ole valdkonna ega tekstitüübi spetsiifilised. Valikulisi koopiaid (mallide ja konstruktsioonide kopeerimist) on vähe (2% juhtumitest), kusjuures segakoopiaid (*epic-kiire* taolisi näiteid) on rohkem (7%).

Lea Meriläinen, Helka Riionheimo, Päivi Kuusi ja Hanna Lantto, vaatlevad, kuidas eri distsipliinid (teise keele omandamise uurin-gud, kontaktlingvistika ja tõlketeadus) käsitlevad tõlkelaene. Kõne-alused distsipliinid kasutavad päris erinevat metakeelt ja suhtumine tõlkelaenudesse erineb, kuigi tõlkelaenamise kognitiivseid aluseid nähakse samamoodi. Teise keele omandamise seisukohalt nähakse tõlkelaene eelkõige esimese keele mõjuna. Selle tagajärjel produtsee-ritakse vorme, mis sihtkeeles puuduvad (nn *non-target forms*). Kon-taktlingvistika käsitleb tõlkelaene neutraalselt kui emma-kumma keele mõju all tekkinud uuendust. Tõlketeaduses on teema üllatavalt marginaalne. Tõlkelaene käsitletakse neologismidena. Kõigi kolme puhul on ühine, et tõlkelaen ei ole pelgalt leksikaalne nähtus, vaid võib sisse tuua ka morfosüntaktilisi ja semantilisi uuendusi.

Kristiina Praakli analüüsib materjali, mida ta on kogunud Soomes elavate eestlaste Facebooki rühma leheküljelt. Võrreldes teiste artiklitega, on see kõige vähem keelesüsteemikeskne. Põhirõhk on kakskeelse suhtluse pragmaatilikal. Teemaalgataja keelevelik on üht-lasi vihje kommenteerijatele. Antud virtuaalkeskonnas, nagu suu-lises kõneski, on refereerimine (tsiteerimine, teiste isikute sõnavõt-tudele viitamine/ümberjutustus) koodivahetuse põhifunktsiooniks. Koodivahetus on rühmas pigem kirjutamata norm kui erand, siiski väga pikki soomekeelseid löike ei taheta aktsepteerida. Kui eestla-sed omavahel kirjutavad pikalt soome keeles, tekitab see paljudes imestust ja kutsub esile metalingvistilisi kommentaare keeleveliku kohta. Koodivahetus on sujuv ja peaaegu ei mõjuta morfosüntaksi (vrd näiteks Virve Vihmani ja Helin Kase artiklitega).

Anette Ross uurib Eestis elavate romade keele suhteid teiste roma keelevariantide ja muude mõjukeeltega (vene, läti, eesti). Artikkel paigutab Eestis elavate romade Lotfitka keelevariandi Tho-masoni ja Kaufmani (1988) laenatavuse skaalasse. Keele säilitamise puhul algavad muutused sõnavarast, järgmises staadiumis on või-malik tähenduste ja mõningate struktuuride laenamine (sõnajärg, rektsioon, intonatsioon vms) jne. Eestis elavad romad on enamasti pärit Lätist ning kõnelevad nn Lotfitka (Läti) murret, mis kuulub

kirderoma murderühma (koos Venemaa romade murde Xaladytka, Poolas kõneldava Polska romaga jne). Lotfitkale on ajalooliselt mõju avaldanud läti ja vene keel. Samuti elab Eestis teatud hulk Xaladytka variandi kõnelejaid. Praeguseks on läti keele mõju nõrgenenud ja eestikeelses keskkonnas on uue mõjukeelena üles kerkinud eesti keel. On märgata eesti keele leksikaalset mõju, aga ka tähenduste laenamist. Mitmed leksikaalsed laenud säilitavad eesti foneeme. Kontaktid eesti keelega paiknevad Thomasoni ja Kaufmani skaalal esimese (juhuslik kontakt) ja teise (intensiivsem kontakt) staadiumi vahel.

Virve-Anneli Vihman mõtestab lahti kontaktlingvistikas laialt tuntud mudeleid (maatrikskeeleraamistiku mudel ehk MKR ja selle täiendatud versioon, nn 4M mudel) ja püstitab küsimuse, kas keelekontaktid toimuvad ühe osalause sees või ka mujal. Ta järeldab, et mudelid töötavad siis, kui maatrikskeel on selgelt määratav, aga alati see nõnda pole. Üks sisestatud verb võib muuta kogu lause grammatikat, nt ütluses *doesn't täida soovid* 'ei täida soove' peaks MKR järgi eestikeelne osa käituma eesti grammatikale vastavalt (oodatav oleks mitmuse osastav), aga nii ei juhtu. Seega ei saa alati öelda, kumb keel annab ette grammatilise raamistiku. Seega mõlemad keeled võivad dikteerida kakskeelse kõne grammatikat. Sarnaseid tähelepanekuid on ka teiste keelepaaride kohta (Auer and Muhamedova 2005).

Toimetaja loodab, et selle kogumikuga õnnestub kontaktlingvistika probleemistik lugejale lähemale tuua ja näidata, et kõik autorid osalevad ühises rahvusvahelises diskussioonis ja kasutavad sama metakeelt, olenemata sellest, mis keelte materjaliga nad töötavad.

KIRJANDUS

- Auer, Peter; Muhamedova, Raihan 2005. 'Embedded language' and 'matrix language' insertional language mixing: Some problematic cases. *Italian Journal of Linguistics / Rivista di linguistica* 17 (1), 35–54 (special issue, ed. G. Berruto).
- Johanson, Lars 1993. Code-copying in immigrant Turkish. – Immigrant languages in Europe. Eds. G. Extra, L. Verhoeven. Clevedon, Philadelphia, Adelaide, 197–221.
- Matras, Yaron 1998. Utterance modifiers and universals of grammatical borrowing – *Linguistics* 36 (2), 281–331.
- Rehbein, Jochen; ten Thije, Jan D.; Verschik, Anna 2012. Remarks on the quintessence of receptive multilingualism. Eds. Jan D. ten Thije, Jochen Rehbein, Anna Verschik. *Lingua Receptiva. International Journal for Bilingualism* 16 (3), 248–264.
- Thomason, Sarah Grey; Kaufman, Terence 1998. *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.